

POST 65 ERFGOED

Al sinds 2018 vraagt de werkgroep Post 65 van Heemschut aandacht voor waardering, inventarisatie, bescherming, herbestemming en behoud van waardevolle architectuur uit de periode 1965-2000. Het onderwerp is sindsdien ruim opgepakt door de overheid, provincies en gemeenten. Bovendien zorgden de vele verschenen publicaties voor een groeiende belangstelling voor dit erfgoed. In deze Heemschutbrochure wordt speciaal aandacht besteed aan het Groninger Post 65 erfgoed met een selectie van inspirerende voorbeelden uit de stad Groningen en de Ommelanden en met de opdracht: *leer het zien!*

HEEMSCHUT

De Bond Heemschut bestaat sinds 1911 en zet zich al meer dan 100 jaar onafgebroken in voor het behoud van het culturele erfgoed van Nederland. Dat is alleen mogelijk dankzij en met behulp van vele vrijwilligers. Heemschut betekent letterlijk het schutten, beschermen van het heem, de eigen woonomgeving. Als erfgoedvereniging zetten we ons in voor het beschermen van waardevolle objecten en gebieden. Daartoe behoort ook het Post 65 erfgoed dat nu volop in de belangstelling staat met de recente, voorgenomen aanwijzing van vijftien nieuwe rijksmonumenten. Maar daarbij moeten we ons wel bewust zijn dat veel meer objecten uit deze periode in de toekomst bescherming verdienen.

De brochure is gratis aan te vragen via info@heemschut.nl of te downloaden op www.heemschut.nl

www.heemschut.nl

Nieuwezijds Kolk 28
1012 PV Amsterdam
020-622 52 92
info@heemschut.nl

*Het Groninger Museum.
Foto: Groninger Museum, E. en P. Hesmerg*

Heemschut Groningen
[groningen@heemschut.nl](mailto: groningen@heemschut.nl)
Werkgroep Post 65
post65@heemschut.nl

POST 65 IN GRONINGEN

Leer het zien

DE SCHIJNWERPER OP POST 65 ERFGOED GRONINGEN

Alweer acht jaar geleden, in 2018, bracht de toen net opgerichte Werkgroep Post 65 van erfgoedvereniging Bond Heemschut haar eerste publicatie uit. Deel 1 in de nieuwe Heemschutserie kreeg als titel mee: *Bouwen en Ordenen 1965-2000*. De titel maakt duidelijk waar de werkgroep zich voor inzet: waardering, met als doel inventarisatie, bescherming, behoud, voortgezet gebruik en herbestemming van waardevolle architectuur en stedenbouw van na 1965.

Sinds de eerste uitgave is er veel gebeurd: niet alleen de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, maar ook gemeenten en provincies hebben het onderwerp opgepakt. Architectuurcentra besteden er aandacht aan en nieuwe publicaties verschijnen met regelmaat. Langzaam zien we dat er een groeiende groep liefhebbers is van die kenmerkende gebouwen en gebieden die sinds 1965 zijn verzezen.

Met de brochure *Post 65 in Groningen; leer het zien* wil de Werkgroep Post 65 van Heemschut de aanzet geven voor meer waardering voor en bescherming van dit erfgoed in deze provincie. De brochure is een bloemlezing met inspirerende voorbeelden van bijzondere architectuur en ontwerpen van gebouwde en groene objecten, structuren en gebieden, als ook van voorbeelden van omgevingskunst uit de periode 1965-2000.

Samen met Heemschut Groningen hoopt de werkgroep dat op provinciaal en gemeentelijk niveau de handschoen wordt opgepakt. Een van de doelen is dat de meest bijzondere plekken en objecten worden opgenomen in het nieuwe gemeentelijke omgevingsplan. Juist ook omdat het jongste erfgoed vaak ongemerkt zo maar kan worden vernietigd.... Dat te voorkomen is waar Heemschut voor staat. Heemschut hoopt dat samen te doen met alle erfgoedbeschermers!

Karel Loeff
Directeur

Henk Dirkx
Voorzitter Werkgroep Post 65

Foto: Willem Friedrich

INHOUD

VOORWOORD	2
POST 65 IN STAD EN OMMELANDEN	5
STAD	8
Hoofdkantoor PTT	9
Groninger Museum	10
Openbare Bibliotheek	11
Kunstacademie Minerva	12
Ecologisch park	13
Openbaar toilet	13
Wagstraatcomplex	14
Drukkerij Wolters Noordhoff	15
OMMELANDEN	16
Gemeente Eemdelta	17
Gemeente Het Hogeland	18
Gemeente Midden-Groningen	19
Gemeente Oldambt	20
Gemeente Pekela	21
Gemeente Stadskanaal	22
Gemeente Veendam	23
Gemeente Westerkwartier	24
Gemeente Westerwolde	25
Landschap in de Ommelanden	26
Agrarische gebouwen	28
Overig groen	29
STADS- EN DORPSUITBREIDINGEN	30
Vinkhuizen	30
Tuikwerd-1	32
Corpus den Hoorn	33
LANDSCHAP EN OMGEVINGSKUNST	34
Theater van de Natuur	35
OVERIGE VOORBEELDEN	36
WAT KAN JE ZELF DOEN?	48
BEGRIPPEN	50
BRONNEN EN LINKS	51

Het gemaal Rozema bij Termunterzijl.
Foto: Wikimedia Commons

POST 65 IN STAD EN OMMELANDEN

Zestig jaar geleden ging men door veranderingen in de maatschappij op een andere manier kijken naar architectuur, stedenbouw, en landschapsinrichting. Ook in de provincie Groningen, waar vooral de gaswinning grote gevolgen zou hebben voor Stad en Ommelanden, zowel positief als negatief.

In 1959 werd in de bodem bij Slochteren aardgas gevonden. De winning heeft verstrekende gevolgen gehad voor de provincie Groningen, niet alleen negatieve. Zo is de totstandkoming van het Gasuniegebouw en het Groninger Museum bijvoorbeeld een rechtstreeks gevolg van die aardgaswinning. De negatieve effecten waaronder bodemdaling zijn meer dan bekend. De bodemdaling maakte het noodzakelijk dat er in de hele provincie nieuwe waterbouwkundige werken werden uitgevoerd, vaak met een opvallende architectuur.

In deze periode kende de stad Groningen een grote bouwactiviteit, onder meer door de spreiding van Rijksdiensten over de noordelijke provincies. Daarnaast verzeen op cultureel gebied de nodige gebouwen. Het ambitieniveau lag hoog, wat blijkt uit in het oog springende voorbeelden zoals het Groninger Museum en het kantoor van de Gasunie.

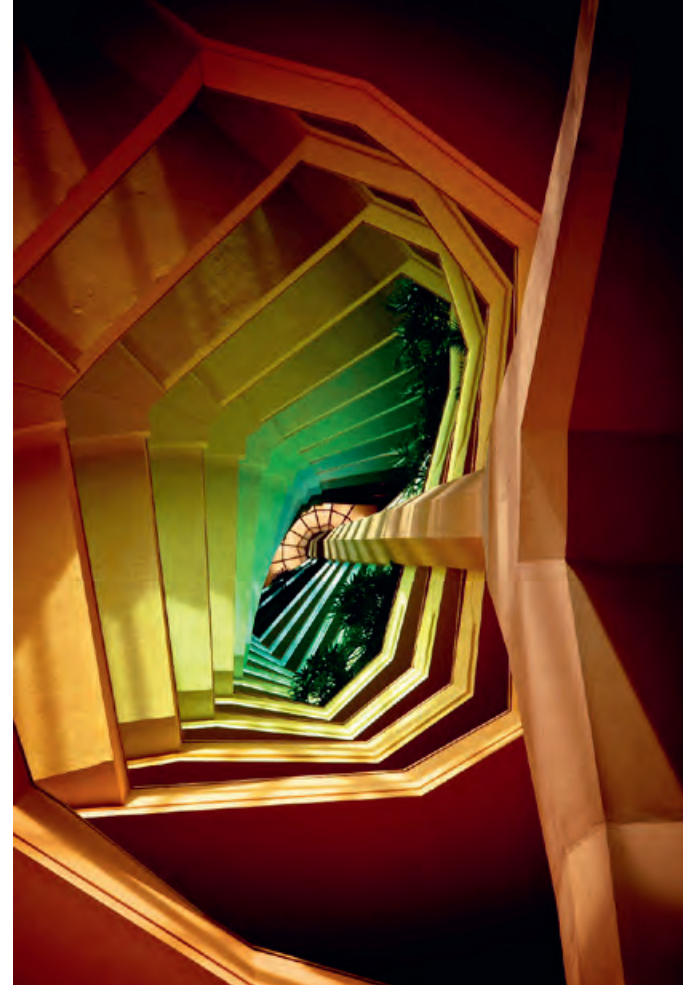
Ook op stedenbouwkundig terrein gebeurde het nodige. Naast nieuwe uitbreidingswijken werden in en buiten het centrum van de stad bijvoorbeeld grote stadsvernieuwingsprojecten uitgevoerd waarvoor internationaal bekende architecten werden uitgenodigd zoals het Waagstraatcomplex.

In de rest van de provincie kwamen de bouwactiviteiten wat later op gang dan in de stad. Hierdoor is in de Ommelanden uit de Post 65 periode iets minder voorhanden, wat niet wegneemt dat ook hier de nodige voorbeelden te vinden zijn. Ook zijn in verschillende gemeenten interessante uitbreidingswijken uit de Post 65 periode tot stand gekomen. In het grote, de halve provincie omvattend project vallend onder de *Herinrichtingswet Oost-Groningen, Gronings-Drentse Veenkoloniën* was veel geld en grond beschikbaar. Hierdoor is een aantal groene recreatie- en bosprojecten tot stand gebracht, waarin ook veel omgevingskunst een plaats kreeg.

Op het gebied van landschapsinrichting gebeurde nog meer. Grote ruilverkavelingsprojecten brachten flinke veranderingen in het landschap teweeg. Als gevolg hiervan zijn ook de nodige nieuwe boerenbedrijven gebouwd. Men zou verwachten, dat dit ook interessante voorbeelden van agrarische bouwwerken zou opleveren. Op een enkele uitzondering na is dat niet het geval.

Was vroeger aan het boerderijtype te zien in welke streek van het land je je bevond, na 1960 bleef van

de drie hoofdtypen er maar één over. Tegelijkertijd verburgerlijkte het woonhuis. In de jaren '70 werd het platteland overspoeld met bungalows, daarna volgden de boerenwoningen veelal volgens de heersende mode. Het ontwerp van de grote stallen komt van een tekenaar van de landbouwcoöperatie of van een gespecialiseerde bouwer. Architecten komen we tot ver na 2000 in deze sector nauwelijks tegen', aldus Dirk Baalman in *Nederland aan het eind van een millennium*, deel 1 in de Heemschutserie.

Bewustwording

Deze brochure wil een inspirerende inkijk geven in wat Post 65 erfgoed in de provincie Groningen is. Hij bevat voorbeelden van architectuur, stedenbouw, groen erfgoed en omgevingskunst uit elke gemeente. Voor alle duidelijkheid: het gaat hier nadrukkelijk niet om een uitputtend overzicht. In alle gemeenten is een veelvoud van het hier getoonde aanwezig, maar dit overzicht geeft een goed beeld van de verscheidenheid van het erfgoed uit deze periode in de provincie. De snelheid waarmee

erfgoed uit deze periode verdwijnt, ook in Groningen, is reden voor grote bezorgdheid.

Een lichtpunt is de aanwijzingsprocedure voor vijftien objecten uit de Post 65 periode door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, namens OCW. Het Eemsmondgebouw met de bijzondere betonplastieken in Delfzijl maakt hier deel van uit.

Bescherming begint met bewustwording. *Post 65 in Groningen*; leer het zien wil een bijdrage daaraan zijn.

▲ *Gasinstallaties bij Froombosch.*

Foto: Johanna van der Werff

◀ *De trap in het hoofdkantoor van de Gasunie.*

Foto: Gasunie

◀◀ *Het Groninger Museum.*

Foto: Groninger Museum

STAD

In de stad Groningen verzezen in de periode na 1965 veel bouwwerken onder andere door de spreiding van de Rijksdiensten. Daarnaast kwamen verschillende gebouwen op cultureel gebied tot stand, zoals het Groningen Museum, de bibliotheek en de Academie Minerva. Het ambitieniveau lag hoog.

Hoofdkantoor PTT

ADRES	Stationsplein/Emmasingel, Groningen
TYPE	kantoorgebouw
ARCHITECT	Frans van Gool
ONTWERP	1985

Begin jaren '80 besloot de regering, ondanks hevig verzet, het toenmalige Staatsbedrijf der Posterijen, Telegrafie en Telefonie van Den Haag naar de stad Groningen te verplaatsen. Het hiervoor gebouwde kantorencomplex bestaat in hoofdopzet uit een hoge en twee lage evenwijdig geplaatste kantoorstroken. Op de begane grond worden de stroken gekoppeld door een laag met collectieve voorzieningen en op de vijfde verdieping door luchtbruggen. De architect heeft getracht eenheid in de complexe vorm te bereiken door uniforme ramen en identieke baksteen gevels toe te passen.

8

HEEMSCHUT

Die grote ambities blijken mede uit de verschillende architectuurmanifestaties die plaatsvonden, waarvan nog sporen terug te vinden zijn, zoals de Videobus-stop van Rem Koolhaas en een openbaar toilet van OMA en Erwin Olaf. Ook de stadsvernieuwing kende ambitieuze plannen zoals het Waagstraatcomplex in het centrum van de Italiaanse architect Natalini en de herbestemming van de Wolters Noordhoff drukkerij door architect Kees Rijnbout. Op stedenbouwkundig niveau valt de wijk Corpus den Hoorn op, die eind jaren '80 tot stand kwam. Het was een neomodernistische reactie op de daarvoor gangbare bloemkoolwijken, die op hun beurt weer een reactie waren op de daarvoor gangbare rationele stedenbouw.

9

POST 65 IN
GRONINGEN

Dankzij een schenking van de Gasunie kon het Groninger Museum midden jaren '80 een nieuw onderkomen bouwen. De zwaairom in het verbindingskanaal tegenover het station werd uiteindelijk de plaats waar het museum gebouwd werd. De gemeenteraad verlangde net als de geldschietster een gebouw van internationale allure, dat echter niet overheersend zou zijn in de historische omgeving. Daarnaast eiste de raad een doorgaande fietsroute van het station naar de binnenstad. Museum-directeur Frans Haks en ontwerper Alessandro Mendini vonden deze tegenstrijdige uitgangspunten geen probleem: zij waren van mening, dat deze tijd wordt gekenmerkt door 'een heterogeen geheel van confronterende esthetica's.' Het museum moest hiervan de uitdrukking zijn. Mendini ontwierp de hoofdopzet als een 'archaïsche symmetrische vorm', die bestaat uit in lengterichting geschakelde paviljoens met centraal de goudgele depotoren, de schatkamer van het museum. Voor de uitwerking van de diverse onderdelen zocht Mendini samenwerking met een aantal internationaal bekende architecten, vormgevers en kunstenaars. Aldus werd binnen het homogene kader van de hoofdopzet een heterogene collage van architectuuropvattingen samengebracht.

Het museum bestaat uit drie gebouwdelen, die op de onderste laag met elkaar verbonden zijn door een centrale gang. Het centrale deel is door Mendini zelf ontworpen en bevat voorzieningen als het restaurant, de bibliotheek en kantoren, met als bekroning de depotoren. De overige gebouwdelen bevatten de eigenlijke museumzalen en bestaan elk uit twee gestapelde paviljoens met ieder een eigen ontwerper. Het basement van het westelijk deel is ontworpen door Michele Lucchi ten behoeve van de collectie archeologie en historie. De bovenverdieping, de door Philippe Starck ontworpen 'pillendoos', herbergt de collectie kunstnijverheid. Het door Mendini ontworpen basement van het oostelijk deel huisvest de moderne kunsten. Het oostelijk dak paviljoen voor de collectie oude kunst is ontworpen door Coop Himmelblau.

Groninger Museum

ADRES	Museumeiland, Groningen
TYPE	museum
ARCHITECT	Alessandro Mendini met Michele de Luchi, Coop Himmelblau, Philippe Starck
ONTWERP	1988

Trappenhuis in het Groninger Museum.

Foto: Groninger Museum

Openbare Bibliotheek

ADRES	Oude Boteringestraat 18, Groningen
TYPE	bibliotheek
ARCHITECT	Giorgio Grassi
ONTWERP	1990

De bibliotheek van de Italiaanse rationalistische architect Grassi is een sober gebouw, dat door het materiaal baksteen en de verticale raamvorm aansluit op de bestaande bebouwing, waaronder een viertal monumentale woonhuizen. De bibliotheek bestaat uit twee langwerpige gebouwdelen rond een binnenhof: een publiek bibliotheekgedeelte en een kantoorgedeelte. Deze zijn verbonden door een entreepaviljoen en een smal afsluitend blok voor horizontaal en verticaal transport.

Kunstacademie Minerva

ADRES	Gedempte Zuiderdiep 158, Groningen
TYPE	onderwijsgebouw
ARCHITECT	Piet Blom
ONTWERP	1984

De in 1984 gebouwde kunstacademie Minerva, ontworpen door Piet Blom - bekend van de Kubuswoningen in Rotterdam en Helmond en de Kasbah in Hengelo -, is zorgvuldig ingepast in de bestaande stedelijke bebouwing. Het gebouw, dat bestaat uit

vier bouwdelen rondom een verhoogd vanaf de straat bereikbaar plein - oorspronkelijk als openbaar toegankelijk bedoeld - is een voorbeeld van Hollands structuralisme. Het interieur kende een enorme verscheidenheid in de ongeveer 150 ruimtes, een diversiteit, die ook aan de buitenkant afleesbaar was in dakvormen, details en gevels. Inmiddels is het gebouw ingrijpend gewijzigd. Bureau Kwint Architecten kreeg in 2011 de opdracht het gebouw aan te passen aan de veranderde academiepraktijk. Deel van de opdracht was een vereenvoudiging van de complexe ruimtelijkheid.

Ecologisch park

ADRES	wijk Lewenborg, Groningen
TYPE	park
TUINARCHITECT	Louis le Roy
ONTWERP	1973

Louis le Roy (1924-2012) was tuinarchitect, beeldend kunstenaar en schrijver. Hij noemde zichzelf een 'ecotect' of 'wilde tuinman'. Hij is vooral bekend van de Ekokathedraal, een constructie van stapelmuren die hij zonder gebruik te maken van cement van oude tegels, straatklinkers en puin in Mildam bij Heerenveen bouwde. Dit moest een uitgangssituatie bieden voor de natuur om het weer te begroeien. Maar hij ontwierp ook het park met verschillende le Roy-gebieden in de wijk Lewenborg in Groningen. In de filosofie van Le Roy is de ruimte van iedereen en kon ook iedereen meedoen aan de vormgeving van zijn omgeving. In deze gebieden neemt de natuur in de loop van de tijd het weer over van het menselijk ingrijpen. Le Roy is met zijn filosofie een voorloper uit een tijdsbeeld waarin ecologische tuinen in opkomst kwamen. Zijn visie was: 'Natuur uitschakelen - Natuur inschakelen.'

Openbaar toilet

ADRES	Reitemakersrijge 22, Groningen
ONTWERPERS	OMA, Erwin Olaf
ONTWERP	1995

Het toiletgebouw maakte deel uit van manifestatie *A Star is Born*. Het melkglazen openbaar toilet, met een afdeling voor dames en voor heren, is voorzien van foto's van Erwin Olaf. Ze verbeelden de strijd der seksen.

Waagstraatcomplex

ADRES	Waagstraat, Groningen
TYPE	stedenbouwkundig plan
ARCHITECT	Adolfo Natalini, in samenwerking met Cor Kalfsbeek
ONTWERP	1996

De Italiaanse architect Adolfo Natalini kreeg in de jaren '90 de opdracht om een nieuw plan te maken voor het gehele gebied rond het

Groninger stadhuis van architect Jo Vegter. Uitgangspunt was het terugbrengen van de oorspronkelijke rooilijnen van de Waagstraat, een in 1945 door oorlogsgeweld verwoeste straat. Een drietal bouwblokken vormt samen met het bestaande stadhuis en het zogenaamde Goudkantoor een nieuw fijnmazig stedenbouwkundig geheel. De gebouwen omringen het 17^e-eeuwse Goudkantoor en een overdekt binnenplein.

Drukkerij Wolters Noordhoff

ADRES	Moesstraat, Groningen
TYPE	fabriekscomplex
ARCHITECT	Kees Rijnbout
ONTWERP HERGEBRUIK	1986

Het voormalig fabriekscomplex van drukkerij Wolters Noordhoff, gelegen in een stadsvernieuwingsgebied, werd in 1987 verbouwd tot repetitieruimten en kantoren voor dans- en toneelgezelschappen en 72 woningwetwoningen, met aansluitend een nieuw woongebouw met 22 woningwetwoningen. Het geheel is vormgegeven in een postmodernistische vormtaal. Een vroeg en zeer geslaagd voorbeeld van hergebruik.

OMMELANDEN

16

HEEMSCHUT

In de rest van de provincie, de Ommelanden, ontbrak een directe aanleiding zoals die wel in de stad Groningen aanwezig was. De bouwactiviteiten kwamen over het algemeen later op gang en waren bescheidener van ambitie en omvang. Bovendien zijn de verschillen per gemeente groot.

Toch zijn er in de Ommelanden de nodige voorbeelden te vinden van interessant Post 65 erfgoed. Vooral op het gebied van landschapsinrichting en de omgevingskunst zijn omvangrijke projecten tot stand gebracht. Ook zijn in verschillende gemeenten uitbreidingswijken uit de Post 65 periode tot stand gekomen zoals Tuikwerd-1 in Delfzijl en de Wolvenschans in Leek, de eerste een zogenaamde bloemkoolwijk, de tweede Post Modern van opzet.

Gemeente Eemsdelta

Eemsmondgebouw

ADRES	Duurswoldlaan 2, Delfzijl
TYPE	gebouw voor onderhoud en reparatie
ARCHITECT	Hugo de Gruyter
KUNSTENAAR	Jaap van der Meij
ONTWERP	1969
HERGEBRUIK	bedrijfsverzamelgebouw, ca 2007
STATUS	2025 voorgenumen aanwijzing rijksmonument

Het Eemsmondgebouw in Delfzijl is vooral bekend door de opvallende betonplastieken, ontworpen door kunstenaar Jaap van der Meij, waarmee de vier kopgevels en de gevel van de laagbouw zijn afgewerkt. De reliëfs vormen een symbolische voorstelling van stromend water en het wad. Van der Meij's bedoeling was om 'landschap bedervende' gebouwen te voorkomen en ze een identiteit te geven waarvan iets persoonlijks uitgaat. Oorspronkelijk huisvestte het gebouw de Rijksdienst voor het onderhoud en de reparatie van de zeebakens. Het bevat een atoomschuilkelder uit de tijd van de Koude Oorlog. Het is nu in gebruik als bedrijfsverzamelgebouw.

In de loop der jaren heeft het gebouw de nodige aanpassingen ondergaan. In de jaren 1990 is het grondig gerenoveerd en in 2007 werd besloten om het gebouw grotendeels te voorzien van nieuwe gevelbekleding. De betonplastieken zijn echter ongemoeid gelaten. Het gebouw heeft daarmee grotendeels zijn karakter behouden. Een geslaagde transitie van een Post 65 gebouw.

17

POST 65 IN
GRONINGEN

Gemeente Het Hogeland

Gemaal Den Deel

ADRES	Onderdendamsterweg 10, Onderdendam
TYPE	bodemdalingsgemaal
ARCHITECTEN	Olsmeijer, De Graaf en Algera
ONTWERP	1988

Gemaal Den Deel is het eerste in gebruik genomen bodemdalingsgemaal, gelegen in het Boterdiep tussen Fraamklap en Onderdendam. Het dient om de gevolgen van de bodemdaling door de winning van aardgas te

compenseren. Het gemaal is genoemd naar het gebied Den Deel, ten noorden van het Boterdiep. De naastgelegen schutsluis is gelijktijdig met het gemaal gebouwd en vormt daar visueel ook één geheel mee. Het is bijna volledig in glas gebouwd en geldt als een van de mooiste, moderne gemalen van Nederland. In het gemaal bevindt zich een vislift. De vis wordt gelokt door een zachte stroom en komt zo in een bak terecht. Op gezette tijden wordt deze omhoog gehesen, waarna de vis verder kan zwemmen.

Gemeente Midden-Groningen

Starthuisje Watersportbaan

ADRES	Langs Slochterdiep, Harkstede
TYPE	toren/kunstwerk
KUNSTENAAR	John Körmeling
ONTWERP	1992

Bij Harkstede langs het Slochterdiep zijn de restanten te zien van de in 1991 aangelegde internationale KPN (PTT) watersportbaan. De roeibaan werd geen succes en met de komst van de nieuwbouwwijk Meerstad, was in 2014 het einde definitief. Aan de kop van de baan staat het vervallen starthuisje, een bouwsel dat als starttoren voor roeiwedstrijden diende. Een betonnen wand op een staander functioneert als achtergrond voor een groot balkon over de volledige breedte. In het midden zitten twee openslaande deuren met erboven een waaivormig stalen ornament, een afdakje, dat

tegelijk het geestige aureool vormt voor de starter. Aan de achterkant hangt een in golfplaat uitgevoerd huisje, dat dienst deed als kantoor. Het Starthuisje was het eerste uitgevoerde gebouw van architect en kunstenaar John Körmeling. Het zal worden hersteld en opgenomen in de stadsuitbreidingsplannen van Meerstad.

Foto: Marjan Lageweg

Gemeente Oldambt

Galerie Waalkens

ADRES	Hoofdweg 39, Finsterwolde
TYPE	woning met atelier
ARCHITECTEN	G. Daan en A.J. Karelse
ONTWERP	1984

In 1962 bood herenboer Albert Waalkens zijn stal aan voor een expositie van een bevriend kunstenaar, Siep van den Berg. Dit was het begin van een galerie die landelijke bekendheid kreeg met exposities van avant-garde kunstenaars uit binnen- en buitenland. Boer Waalkens werd een begrip in de kunstwereld. Nadat

de boerderij in 1982 afbrandde, gaf hij de jonge, nog onbekende architect Gunnar Daan de opdracht om een galeriewoning met atelier te ontwerpen. Daan zocht naar een 'kritisch contextualisme', een kritische visie op streekeigen elementen. In essentie ging het om een bescheiden gebouw dat vanzelfsprekend in de context zou passen, maar wel met de allure van de grote herenboerderijen. Het eenvoudige materiaalgebruik, de raamvorm en de kleur van de baksteen verwijzen naar boerderijen in de streek. Het geheel is opgebouwd in heldere geometrische vormen en een logische, zichtbare constructie. Dit bijzondere gebouw werd beschouwd als 'architectuur van internationale allure' en betekende Gunnar Daan's doorbraak.

Foto: Willem Friedrich

Gemeente Pekela

Geveltjes

ADRES	Pekelder Hoofddiep onder het viaduct van de N366, Nieuwe Pekela
TYPE	kunstwerk
KUNSTENAAR	Jan Timmer
ONTWERP	1986

In het kader van de *Herinrichtingswet Oost-Groningen, Gronings-Drentse Veenkoloniën* werd ook veel aandacht besteed aan het realiseren van diverse kunstwerken. Onder het nieuwe viaduct van de N366 over het Pekelder Hoofddiep houden de contouren van de afgebroken huizen als abstracte gevels tegen een spiegellende achtergrond de herinnering aan de oorspronkelijke bebouwing levend.

Gemeente Stadskanaal

Doopsgezinde kerk

ADRES	Boerendiep 6, Stadskanaal
TYPE	kerk
ARCHITECT	Wim Mulder, bureau Jan Sterenberg
ONTWERP	1967

De opzet van dit juweeltje uit de beste tradities van het functionalisme is even eenvoudig als doeltreffend. De plattegrond heeft de vorm van een langwerpige rechthoek die omsloten wordt door een U-vormige muur. Aan de overblijvende lange zijde opent het

gebouw zich naar het Boerendiep met een glazen gevel over de volle breedte. Het dak steekt aan de voorzijde ruim over. Het is overal door middel van een glasstrook vrijgehouden van de wanden en lijkt daardoor te zweven. Door de geraffineerde plaatsing van de wanden en de doordachte terughoudende detaillering is de aandacht gericht op de ruimtelijke beleving. Ook de zorgvuldige, maar sobere materiaalkeuze draagt daaraan bij. De glazen gevel van de kerkzaal laat de binnen- en buitenruimte in elkaar overgaan wat een subtiele nadruk heeft gekregen in de naar buiten geplaatste muur van het podium. Het geheel ademt een Scandinavische sfeer.

Gemeente Veendam

Woonhuis

ADRES	Nijverheidskade 21, Wildervank
TYPE	woonhuis
ARCHITECT	J. Kampinga
ONTWERP	1967

De opgave was om tussen twee grote villa's uit het begin van de 20^e eeuw een woonhuis te ontwerpen met een aanzienlijk geringer aantal kubieke meters. Om in deze context met een beperkt programma van eisen een villa met visueel voldoende volume te kunnen realiseren, heeft de architect door de verschillende ruimten op geraffineerde wijze te ordenen het pand voldoende hoogte en front gegeven. De eigenlijke begane grond ligt hier een half niveau boven het maaiveld en is gelegen boven de half verdiepte garage met berging, waar zich ook de entree bevindt. De woning telt vier bouwlagen, die om een centraal gelegen trappenhuis geordend zijn. De vertrekken, die elk hun eigen verschijningsvorm hebben, zijn in een soort structuralistische waaivorm gegroepeerd. Door de sterke compositie en goed afgestemde architectuur presenteert de villa zich als een krachtige eenheid. Mede dankzij de situering op enige afstand van de rooilijn heeft het gebouw een vanzelfsprekende positie tussen zijn grote burens gekregen.

Gemeente Westerkwartier

De Waterborgh

ADRES	Waterborgh 1-20, Leek
TYPE	appartementencomplex
ARCHITECT	Charles Vandenhove
ONTWERP	1998

Het dorp Leek werd begin jaren '90 uitgebreid met een villawijk met 500 woningen. In het stedenbouwkundig plan Wolfeschans zijn landschappelijke elementen van buitenplaats en hofboerderij gebruikt: lange bomen-

linten, grachten, vijvers en oprijlanen in een geometrische compositie. Centraal in de wijk ligt De Waterborgh van de Waalse architect Charles Vandenhove, waarin zich twintig appartementen bevinden. Deze is geheel door water omringd en vormt de blikvanger aan het eind van een lange oprijlaan die de centrale as in de wijk vormt. Aan weerszijden van deze oprijlaan staan laagbouwwoningen in dezelfde strenge archaïserende stijl, samen met De Waterborgh een ensemble vormend, zoals vroeger een kasteel en bijbehorende bebouwing.

Gemeente Westerwolde

Reiderzijlvest

ADRES	Hoofdstraat 2, Wedde
TYPE	waterschapshuis
ARCHITECT	M.A. Bouma
ONTWERP	1974
HERBESTEMMING	wonen, in ontwikkeling

Aan de rand van het dorp in een decor van water, riet en groen liet het fusiewaterschap Reiderzijlvest in 1977 een volumineus waterschapshuis bouwen. Het gebouw is gelegen direct aan, zelfs gedeeltelijk boven de beek de Ruiten Aa. Overbodig geworden na een nieuwe fusie van de waterschappen werd het gebouw in gebruik genomen als gemeentehuis. Het gebouw is verkocht en krijgt een woonbestemming.

Landschap in de Ommelanden

Groningen is een provincie waarbij het accent vooral op de landbouw ligt. Er zijn in de Post 65 periode veel ruilverkavelingen en landinrichtingsprojecten uitgevoerd zoals de Ruilverkaveling Stedum-Loppersum. Het grootste en meest ingrijpende project was de integrale *Herinrichtingwet Oost-Groningen, Gronings-Drentse Veenkoloniën van 1983*. In dat kader ging vanaf de jaren '70 in het oosten van de provincie Groningen en Drenthe in totaal 30.000 hectare op de schop. Hiervan werd 6400 hectare bestemd voor nieuw

groen. Wegen en waterlopen werden landschappelijk ingepast, landschapsstructuren werden hersteld of geaccentueerd. Meer mogelijkheden kwamen er voor natuurontwikkeling, bosuitbreiding en recreatie en zelfs in de open kleigebieden verschenen dorpsbossen. Ook diverse omgevingskunstwerken werden opgenomen in de plannen. Met dit enorme project, dat ongeveer veertig jaar in beslag nam en ruim 2 miljard euro kostte, werd het gebied sterk verbeterd. Behalve om twee veengebieden ging het in de provincie Groningen ook om het Oldambt en Westerwolde.

Vledderbos.
Foto: Harry Berg

Ruilverkavelingsproject

ADRES	Laan van Nittersum, Stedum
ONTWERPER	Wim Boetze
ONTWERP	jaren '70

Een voorbeeld van een sterk structuurbepalend landschapselement met tweedubbele laanbeplanting met Lindebomen. Het accentueert de historische verbinding, de oprijlaan, naar de verdwenen oorspronkelijke borg Nittersum. Aangelegd in het kader van de Ruilverkaveling Stedum-Loppersum.

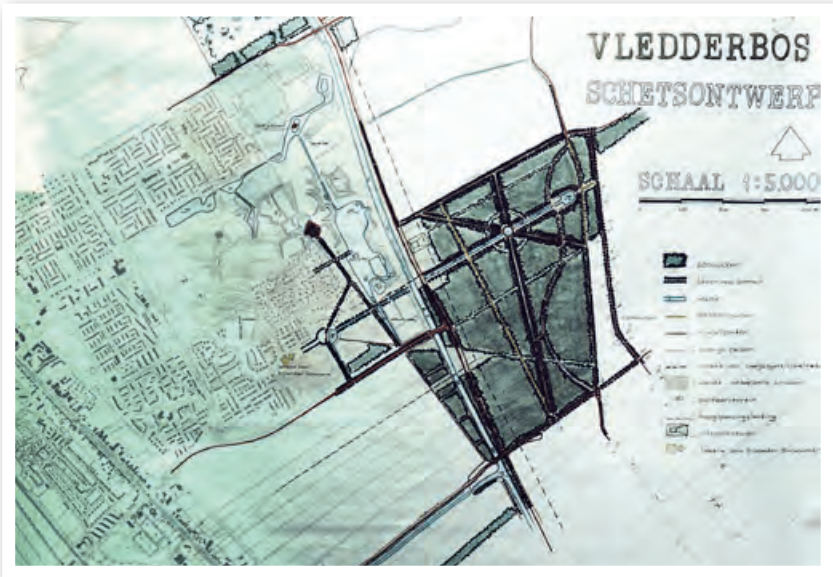

Vledderbos.
Foto: Gijsbert Boekschoten

Het Vledderbos is aangelegd in het kader van de *Herinrichting Oost-Groningen en de Gronings-Drentse Veenkoloniën* en heeft zicht op de 'rode looper' het viaduct over de N366. Het ontwerp is geïnspireerd op de door Berlage in onder andere Amsterdam-Zuid gebruikte sterstructuur met zichtlijnen. Het ontwerp kreeg in 1998 navolging met het Drevenbos bij Hoogeveen met een plan van de landschapsarchitecten Wim Boetze en Wim Haasken.

Ontworpen boscomplexen

ADRES	Vledderbos met rode looper, Stadskanaal
TYPE	herinrichting landschap
LANDSCHAPSARCHITECT	Harry Berg
ONTWERP	1984

Schetsontwerp Vledderbos met sterstructuur.
Kaart: Harry Berg

Dorpsbos

ADRES	Oosterburen 1, Middelstum
TYPE	recreatiegebied
ONTWERPER	Jan Waal en Wim Boetze
ONTWERP	1995

Het Dorpsbos met laan in het verlengde van de oprijlaan van de borg Ewsum werd aangelegd in het kader van de Ruilverkaveling Stedum-Lopperum. Het dient als een recreatief uitlooptgebied voor het dorp Middelstum.

Foto: Gijbert Boekschoten

Foto: Willem Friedrich

Agrarische gebouwen

Door de herverkaveling en bedrijfsverplaatsing verrezen veel nieuwe agrarische bedrijven. Veelal werden deze uitgevoerd in non-descripte schuren met woonhuizen volgens de heersende mode: van bungalows tot boerderettes. Pas na het jaar 2000 zijn binnen het project *Agrarisch Landschappelijk Bouwen* in Noord-Groningen nieuwe schuren gebouwd die een streekeigen identiteit als extra dimensie in het ontwerp- en bouwproces mee laten spelen. Voorbeelden zijn te vinden bij gerealiseerde schuren in Kommerzijl, Godlinze, en Pieterburen. Een uitzondering vormt de proefboerderij Nieuw Ebelsheerd in Nieuw Beerta.

Nieuw Ebelsheerd

ADRES	Hoofdweg 26, Nieuw Beerta
TYPE	proefboerderij
ARCHITECT	Architecten & Ingenieursgroep Hoogezand
ONTWERP	1996

De jaren '50 van de vorige eeuw waren zeer slechte jaren voor de graanteelt in het Oldambt. Telers zochten naar manieren om tot betere saldo's te komen. Daarom werd in 1960 de boerderij Ebelsheerd aangekocht door de Stichting Voorbeeldbedrijf Oldambt (later SPNA) en ingericht als gemengd voorbeeldbedrijf. In 1996 werd de bestaande boerderij gesloopt en vond nieuwbouw plaats met meer mogelijkheden voor het doen van onderzoek, het ontvangen van grotere groepen en de opslag van producten. Het ontwerp van de proefboerderij Nieuw Ebelsheerd is bijzonder, omdat het in de Post 65 periode een van de zeer weinige pogingen is om een eigentijdse vorm te vinden voor het gebouwtype boerderij.

Overig groen

Lokale overheden zorgden voor meer groen met onder architectuur ontworpen plannen voor parkaanleg, nieuwe begraafplaatsen, groene stedenbouwkundige hoofdstructuren, thematuinen en -parken, herdenkingsbossen en dergelijke.

Begraafplaats Harenerhof

ADRES	Dr. E.H. Ebelsweg, Haren
LANDSCHAPSARCHITECT	Hollandschap BV
ONTWERP	1993

Recreatiegebied Pagedal

ADRES	Gemeente Stadskanaal
LANDSCHAPSARCHITECT	Heidemij, Harry Berg
ONTWERP	1973

Uitgevoerd winnend prijsvraagontwerp voor de begraafplaats.

Foto: Hollandschap BV

STADS- EN DORPSUITBREIDINGEN

In de post 65 periode kwamen rondom de steden grote aantallen woonwijken tot stand met eengezinswoningen, waar nieuwe stedenbouwkundige ideeën en experimenten aan ten grondslag lagen. Kwaliteit stond voorop en de omgeving kreeg veel aandacht. Zo ontstonden woonerven en wijken met veel groen.

Vinkhuizen

ADRES	Groningen west
TYPE	woonwijk
ARCHITECT	Henk Eysbroek en Henk Goudappel
ONTWERP	1967-1971

De wijk Vinkhuizen met linksonder op de foto onder de Bonnemafats uit de jaren '80 is een goed voorbeeld van stedenbouwkundige opvattingen uit de jaren '50 en '60. Van alle naoorlogse wijken in de stad Groningen is Vinkhuizen het meest rationeel van opzet. Kenmerkend is het centraal gelegen wijkcentrum dat, zoals in veel naoorlogse wijken, wordt gemarkeerd met hoogbouw. Kwantiteit stond voorop, want er moest snel en veel gebouwd worden.

Herhaling, 'stempelen' genoemd, was belangrijk om dit te bereiken, vandaar dat de oorspronkelijke bebouwing niet uitblinkt in architectonische diversiteit. Daar tegenover staat dat veel aandacht werd besteed aan de woonomgeving. Vinkhuizen is een open en groene wijk. In de periode hierna kwamen de bloemkoolwijken in de mode. Voorbeelden hiervan zijn onder andere de wijk Sorghvliet in Veendam en de Groningse wijk Beijum.

Tuikwerd-1

ADRES	Egge, Delfzijl
TYPE	experimentele woningbouw
STEDENBOUW-KUNDIG PLAN	Hajema & Partners
ARCHITECT	H. Krause
ONTWERP	1978

In 1968 stelde het rijk geld beschikbaar voor experimentele woningbouw. De onder dit predicaat ontworpen wijk Tuikwerd-1 op de voormalige wierde Tuikwerd, zou een van de voorbeelden worden van een uitbreidingsplan, dat qua vorm en situering brak met de als eenvormig en eentonig ervaren naoorlogse wederopbouwarchitectuur. Bureau Hajema & Partners maakte een verkeersluw stedenbouwkundig plan waarbij een aantal landschaps-

historische elementen werd gespaard. Om het door bebouwing omgeven ontmoetingsplein liggen verschillende woonerven met blokjes woningen die bestaan uit een mix van woningtypen met meerdere bouwlagen. Het is een goed voorbeeld van wat later een bloemkoolwijk is gaan heten. Opvallend zijn de poortwoningen en de laag doorgezette dakvlakken onder een hoek van 45 graden. De kappen lopen door over de bergingen en knikken soms weer omhoog. Door middel van kleuraccenten in de gevels is aan de woningen een individueel karakter gegeven. Architect Krause ontwikkelde een experimenteel bouwsysteem met een standaardbreedte van 5,40 meter voor een woning. Met dezelfde standardelementen voor de keuken, entree, trap, badkamer en technische ruimte was een groot aantal woningtypen mogelijk.

Corpus den Hoorn

ADRES	Groningen zuid
TYPE	woonwijk
STEDENBOUWKUNDIG PLAN	Mecanoo Architecten, Roelf Steenhuis
ARCHITECT	H. Krause
ONTWERP	1986

De wijk Corpus den Hoorn in de stad Groningen, een overzichtelijk opgezette wijk met woningen in de sociale

sector en een grote diversiteit in woontypes, is een reactie op de structuralistische woningbouw uit de jaren '70, begin '80. Achterliggende gedachte bij de bouw van de verschillende typen woningen was dat huurders keuze willen hebben en dat de klassieke gezinssamenstelling niet meer vanzelfsprekend is. Wat de buurt typeert is de manier waarop door de architect de gehele buitenomgeving werd betrokken in het totaalontwerp. Ook tuinmuren, pergola's, heggen en zelfs trafokastjes werden direct in het plan ingepast zodat het aanzicht van de wijk niet wordt verstoord.

LANDSCHAP EN OMGEVINGSKUNST

34

HEEMSCHUT

Het realiseren van kunstwerken in de openbare ruimte was een gevolg van de Percentageregeling beeldende kunst, gefinancierd door het rijk, die in de jaren '70 1.5% was. Bij andere reguliere landinrichtingsprojecten was eveneens veel aandacht voor het plaatsen van kunstwerken. Maar kunstwerken werden bijvoorbeeld ook gerealiseerd ter gelegenheid van de viering van jubilea van steden, zoals Groningen 750 jaar Stad, en herdenkingsprojecten zoals de Semslinie op de grens van Groningen en Drenthe.

Voormalige gaslocaties

Op 19 april 2024 werd besloten definitief te stoppen met gaswinning uit het Groninger gasveld. Daarmee komt er een einde aan een periode die Nederland heeft veranderd. Niet voor niets zijn 'kolen en gas' opgenomen in de *Canon van Nederland*. De vraag is nu wat te doen met de fysieke resten van de gaswinning. Opruimen of eventueel hergebruik van de locaties of het zichtbaar maken van de gaswinningsgeschiedenis door iets van deze plekken te bewaren en 'het verhaal' te vertellen? Maar enige haast is geboden, want van de oorspronkelijke

Bij de uitvoering van de *Herinrichtingswet Oost-Groningen, Gronings-Drentse Veenkoloniën* was veel aandacht voor het realiseren van kunstwerken in de openbare ruimte. Maar ook de gaswinning laat zijn sporen na in het Groninger landschap. En wat doen we daarmee?

26 locaties is meer dan de helft al verdwenen. Na het sluiten van de Zuid-Limburgse mijnen was er nauwelijks aandacht voor het behoud van het fysieke erfgoed van de mijnindustrie. Deze fout wil men niet weer maken en daarom wordt gepleit in *Nij Begun*, de rijks reactie op de parlementaire enquête uit 2024, voor het behoud van de productielocaties als industrieel erfgoed en toeristische trekpleisters. En ook voor de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed valt de gaswinning onder het thema 'Welvaart' van het beschermenswaardige Post 65 erfgoed. Bij het beschermen en toegankelijk maken van de (combinaties) van de verschillende objecten die de gaswinningsgeschiedenis - de herinneringscultuur - vertelt, zou als voorbeeld kunnen dienen de *Industrieland* in het *Landschaftspark Duisburg-Nord* waar het verhaal van de kolenwinning levend gehouden wordt.

Foto: Johanna van der Werff

Theater van de Natuur

ADRES	Oever van de Ruiten Aa, gemeente Westerwolde
TYPE	landschapskunst
KUNSTENAAR	Adriaan Nette
ONTWERP	1994

Foto: Metha Eikens

Het kunstwerk Theater van de Natuur, nabij de beek de Ruiten Aa in de buurtschap Sellingen, bestaat uit een heuvel met een draaibaar toneelkader op statief. Dit kader biedt uitzicht op de meanderende beek en het aangrenzende natuurgebied. De bezoeker wordt hier uitgenodigd tot kijken; op dat moment begint de voorstelling. In de vijftien hardstenen treden van de heuveltrap zijn dichtregels uitgehakt van bekende Nederlandse dichters en schrijvers. Jan Mulder, kind van de streek, heeft de dichtregels van de laatste trede gevuld.

OVERIGE VOORBEELDEN

Behalve de hiervoor beschreven objecten uit Stad en Ommelanden, telt Groningen nog een aantal interessante projecten verspreid over de provincie. De volgende rode en groene Post 65 objecten en voorbeelden uit de omgevingskunst kunnen niet ongenoemd blijven.

Maar ook deze opsomming van rood (gebouwd) en groen (aangelegd) erfgoed is absoluut niet volledig. Veel is inmiddels bekend, maar nog niet alles. Daarom pleit Heemschut voor verder onderzoek, inventarisatie, waardering en selectie om ze een beschermde status te geven als monument, rijks- dan wel gemeentelijk, of om ze te borgen in het omgevingsplan. Op pagina 45 vind je aanwijzingen hoe je zelf hiermee aan de slag kan gaan.

In deze brochure hebben we slechts een beperkt aantal objecten meer uitgebreid kunnen beschrijven. Maar er is natuurlijk veel meer te doen en te ontdekken.

Post 65 in Groningen; leer het zien!

Brinkflats

ADRES	De Brink, Groningen
STEDENBOUW- KUNDIG PLAN	Rem Koolhaas
ARCHITECT	Kees Christiaanse
ONTWERP	1988

Hoofdkantoor Gasunie

ADRES	Concourslaan, Groningen
ARCHITECTEN	Alberts en Van Huut
ONTWERP	1984

Havenkantoor

ADRES	Oosterkade 14, Groningen
ARCHITECT	Gunnar Daan
ONTWERP	1990

De Zonnehof

ADRES	Nesciolaan 115, Haren
TYPE	verpleeghuis
ARCHITECT	Egbert Reitsma
ONTWERP	1976

Districtskantoor Rijkspolitie

ADRES	Albert Schweitzerlaan 1, Groningen
ARCHITECTEN	H.P. Thieme en B. Thieme-Domela Nieuwenhuis
ONTWERP	1987

Foto: Sieka de Wit

Botenhuis De Hunze

ADRES	Preadiniussingel 32, Groningen
ARCHITECTEN	Gunnar Daan, Bernard Colenbrander
ONTWERP	1988

Watertoren

ADRES	Oosterhorn, Delfzijl
LEVERANCIER	Enthoven & Co, Delft
ONTWERP	1966

Foto: RCE, O. Brinkkemper

Eemshotel

ADRES	Zeebadweg 2, Delfzijl
ARCHITECT	Delken en Rozema
ONTWERP	1965

Garnalenverwerkingsbedrijf Heiploeg

ADRES	Panserweg 2, Zoutkamp
ARCHITECT	Jan Timmer
ONTWERP	1998

Detailhandel Scherer

ADRES	Hoofdstraat 138-140, Uithuizermeden
ARCHITECT	onbekend
ONTWERP	1986

Station

ADRES	Stationsweg 4, Hoogezand-Sappemeer
ARCHITECT	Rob Steenhuis
ONTWERP	1989

R.J. Cleveringsluizen

ADRES	Provinciale Weg N361, Lauwersoog
ARCHITECT	K.F.G. Spruit
ONTWERP	1967

Gemeentehuis

ADRES	Hooiweg 9, Zuidhorn
ARCHITECT	Gunnar Daan
ONTWERP	1997

Theater Geert Teis

ADRES	Geert Teisplein 2, Stadskanaal
ARCHITECTEN	Sax Architecten
ONTWERP	1967 en 1997

Moluks Evangelische Kerk Hosiana

ADRES	Merelstraat 1, Marum
ARCHITECT	ir. I.H. Matulessy
ONTWERP	1990

Woningen

ADRES	Vijverstraat, Ter Apel
TYPE	twee-onder-een-kap
ARCHITECT	Jan Sterenberg
ONTWERP	1995

Foto: Berlagehuis

Woonhuis Sterenberg

ADRES	Schotslaan 22, Ter Apel
ARCHITECT	Wim Mulder, bureau Sterenberg
ONTWERP	Jaren '70

Foto: Berlagehuis

Monument voor de Canadezen

ADRES	Bevrijdingsbos, Groningen
KUNSTENAAR	Robin de Krijger
ONTWERP	1995

Kunstobject bij keerspuisluis

ADRES	Noorderdijk, Noordpolderzijl
KUNSTENAAR	Jan van Loon
ONTWERP	1986

Waving, not Drowning

ADRES	Zuiderkanaalweg, Oomsberg
KUNSTENAAR	Kie Ellens
ONTWERP	1994

Gele Diekgat

ADRES	Finsterwolde
KUNSTENAAR	Piet Tuytel
ONTWERP	1993

Foto: Wikimedia Commons

Chinese tuin

ADRES	Hortus, Haren
ONTWERPER	Le Wei Zhong
ONTWERP	1998

Polyhymnia

ADRES	Langs de N355, Groningen
KUNSTENAAR	Thom Puckney
ONTWERP	1990

Foto: Willem Friedrich

WAT KAN JE ZELF DOEN?

Sinds 2025 is de Omgevingswet van kracht. Alle gemeenten hebben een omgevingsvisie opgesteld. Het is van belang dat niet alleen de borging van erfgoed, maar ook dat van Post 65 erfgoed, in de omgevingsvisie en in het omgevingsplan goed worden vastgelegd. Dat kan door aanwijzing als beschermd monument, maar ook op andere manieren.

Inventariseer en bescherm

Het Ministerie van OCW is onlangs gestart met de aanwijzing van de eerste vijftien objecten uit de Post 65 periode. Daartussen bevindt zich één Groningse topper. Meer aanwijzingen volgen, maar tot die tijd zijn we voor bescherming vooral afhankelijk van gemeenten. In tegenstelling tot andere provincies zijn nog niet veel Groningse gemeenten bezig met het opzetten van een eigen beleid rond Post 65 erfgoed. Heemschut Groningen wil een aanzet geven tot inventarisatie en onderzoek en kan helpen bij het waarderen en ondersteunen van behoudsacties.

Het gemeentehuis van Haren uit 1976 werd in 2011 gesloopt.
Foto: SNIK, Emile Koopmans

Stimuleer gemeenten om een inventarisatie te maken en inventariseer ook zelf wat in je eigen gemeente van belang is. Geef dit door aan de erfgoedambtenaar en spreek lokale politici er op aan.

Gewoon vragen of melden

Als een ongewenste ontwikkeling dreigt kan je contact opnemen met Heemschut of met de plaatselijke historische vereniging, regionale of andere landelijke erfgoedorganisaties. Behalve het melden bij erfgoedorganisaties helpt het aanspreken van gemeenten, bestuurders en politici. Benut daarbij de lokale media, zoals de regionale omroep of lokale nieuwsbladen. Gebruik je eigen sociale media als je je zorgen maakt over een bijzonder object.

Beschermde status aanvragen?

Soms helpt het, als je bijtijds bent, om vooruitlopend op latere inventarisaties nu al een monumentenstatus aan te vragen voor een pand. Heemschut of platform GRAS kunnen helpen bij advies en/of het in kaart brengen van de cultuurhistorische waarden. Een goede motivering helpt bij het aanvragen van een beschermde status.

Platform Gras

Het architectuurcentrum GRAS voor en van Groningen is een platform dat zich inzet voor de kennis van en het debat over de gebouwde omgeving. GRAS geeft een online magazine uit over de Groninger architectuur en stedenbouw. Tegenwoordig reikt hun gebied verder dan de grenzen van Groninger stad.
www.platformgras.nl en info@platformgras.nl.

Werkgroep Post 65

De Werkgroep Post 65 van Heemschut heeft de afgelopen jaren inventarisaties geïnitieerd in samenwerking met de provinciale commissies van Heemschut. De werkgroep richt zich op het vergroten van kennis over en draagvlak voor architectuur, stedenbouw, landschap en omgevingskunst uit de periode 1965-2000. Mail naar post65@heemschut.nl voor je vragen.

Heemschut Groningen

Voor vragen over Groninger Post 65 erfgoed kan je ook terecht bij Heemschut Groningen [groningen@heemschut.nl](mailto: groningen@heemschut.nl).

Van sloop naar herbestemming

Veel Post 65 wordt bedreigd met sloop. De laatste tijd begint heel langzaam het besef door te dringen dat sloop lang niet altijd de beste oplossing is. Het is bovendien zeer belastend voor het milieu. Schoolgebouw De Vinckenborgh in Groningen uit 1974 is tot 2009 in gebruik geweest als school. Na een periode van leegstand en verval werd in 2023 gekozen voor behoud en herbestemming binnen de nieuwe integrale planvorming voor het gebied. Een bewijs dat het kan, ook na zoveel jaar! Een waardevol boekje is *Beter dan sloop*. Je kunt het gratis downloaden via <https://valiz.nl/publicaties/beter-dan-sloop>

Vinckenborgh.

BEGRIPPEN

Functionalisme

Het functionalisme (1920-'70) staat voor een stroming in de bouwkunst en kunstnijverheid, waarin men bij het ontwerpen de functie van een gebouw of voorwerp centraal stelt. Dit resulteerde vaak in een zakelijke, nuchtere vormgeving waarin vooral het functionele werd beklemtoond. In één blik moet duidelijk zijn wat de functie van het gebouw is of waar het object voor dient. De dominantie van de functie, waarbij een maximaal rendement moet worden bereikt, vormt de grondslag van de plattegrond en de gevel. Overbodig geachte representatieve ruimten of decoraties worden weggelaten. Het functionalisme was een afwijzing van alle vormen van historiserende bouwkunst en ook van de ornamentiek van de *Art Nouveau*.

Brutalisme

Het brutalisme is een stroming binnen de 20e-eeuwse architectuur die zijn naam dankt aan de vaak forse structuren van onafgewerkt gelaten beton, *béton brut*, in de jaren '50, '60 en '70. Vooral toegepast bij grote openbare gebouwen, zoals concertgebouwen, universiteitsgebouwen en raadhuisen.

Structuralisme

Structuralisme is een stroming die bouwwerken opvatte als structuren, opgebouwd uit kleinere, herhaalde elementen, vaak *grid* genoemd. Belangrijk daarbij was de rol van overgangen tussen privé en openbaar. Aldo van Eyck (1918-'99) en Herman Herzberger (1932) waren hiervan de bekendste vertegenwoordigers naast Piet Blom (1934-'99).

Experimentele woningbouw

In mei 1968 maakte de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, ir. W.F. Schut, bekend, dat het in de bedoeling van het ministerie lag medewerking te verlenen aan initiatieven die zouden bijdragen aan de verbetering van het woningpeil. Hij wendde zich tot de gemeentebesturen met de volgende woorden: 'Het experimentele programma dat ik dit jaar op gang zou willen brengen heeft betrekking op woonvormen en woningtypen welke

in enig opzicht afwijken van de gebruikelijke vormen, waarbij die afwijking de belofte inhoudt, dat daarmee voldaan zal worden aan bepaalde woonbehoeften of andere desiderata, welke in het normale kader onvoldoende tot hun recht komen.' Dit werd door het ministerie als volgt nader uitgewerkt: 'Het nieuwe dat deze woningen of wooncomplexen tot experimenten stempelt, zal onder meer betrekking hebben op:

- De woningzelf (indeling, outillage, constructie van de woning),
- De woonvorm (de wijze van aaneenvoegen of opeenstapelen van woningen, met inbegrip van de outillage van een gebouw),
- Het woonmilieu (vooral de wijze waarop een samenspel is bereikt tussen, woningtype, woonvorm en naaste omgeving van de woning).'

Voor deze experimenten werd geld beschikbaar gesteld. Eind jaren '60 en gedurende de jaren '70 is dit van grote invloed geweest op de woningbouw in ons land.

Stempelplan versus bloemkoolwijken

Een stempelplan wordt gevormd door de herhaling van een samenstel van enkele typen bouwblokken met daar tussen ruimte voor verkeer en groen. In de tijd van rationele stedenbouw en massale woningbouw maakte dit een hoog bouwtempo mogelijk. Begin jaren '70 ontstond als reactie op de eentonigheid van het stempelplan, maar ook als reactie op de dominantie van het verkeer in woonwijken, een ordening gebaseerd op woonerven en verkeersluwe straten. Eind jaren '70 introduceerde Carel Weeber voor dit soort wijken de term *nieuwe truttigheid*. Later zijn het bloemkoolwijken gaan heten, omdat de ordening associaties oproept met de verschijningsvorm van een bloemkool.

Wat is archaïserend?

Archaïserend betekent volgens Van Dale: gebruik makend van archaïsche vormen. In Leek wordt verwezen naar twee archaïsche gebouwtypen: een alledaags type, waarvan de eenvoudige vorm ooit ontstond door het doelmatig gebruik van de beschikbare middelen en een type, dat vroeger bestemd was voor gebouwen van enig aanzien, in dit geval een gestileerd kasteeltje.

BRONNEN EN LINKS

ARCHITECTUUR

- Baalman, Dirk. *Nederland aan het eind van een millennium, Bouwen en Ordenen 1965-2000*, Heemschutserie deel 1, Heemschut, 2018.
- Barzilai, Marcel, Ruben Ferwerda, Anita Blom. *Experimentele Woningbouw in Nederland 1968 -1980*, nai010uitgevers, 2019.
- Boer, Arjan den, Bart van Hoek, Martijn Haan, Martjan Kuit, Teun Meurs. *Bruut, Atlas van het Brutalisme in Nederland*, WBOOKS, 2023.
- Beek, Joan van der, Arthur Blonk. *Architectuurgids Groningen Stad 1900-1990*, Wolters Noordhoff, 1990.
- Blonk, Arthur, Wijbrand Havik. *Architectuurgids Provincie Groningen 1900 -1994*, Bedum, 1994.
- Bril, Martin, e.a. *FARB, Fiets Architectuur Route Boekje, Moderne Architectuur in Groningen*, Uitgave van platform Gras, 2006.
- Haaften, Joris van, Rita Overbeek e.a. *Bestemming Bereikt, Herstel en herbestemming van vijftig monumentale gebouwen in Groningen*, Uitgave platform Gras, 2011.
- Heuvel, W.J. van. *Structuralisme in de Nederlandse architectuur*, Uitgeverij 010, 1992.
- *Post '65 Erfgoed*; Heemschutbrochure met landelijke voorbeelden van rode en groene objecten, structuren en gebieden en omgevingskunst. Heemschut, 2018.

LANDSCHAP EN GROEN

- Blerck, Henk van. *Landschapsplan Nederland*, Uitgeverij Schokland en Water, 2022.
- Deunk, Geertjan. *Nederlandse Tuin- en Landschapsarchitectuur van de 20^e eeuw*, NAI uitgevers, 2002.
- Horlings, Harma, Anita Blom *De Groene Horizon, vijftig jaar bouwen aan het landschap van de Flevopolder*, Uitgeverij Thoth, 2018.
- *Natuur om de Hoek, beleid, ontwerp, gebruik en perspectief van recreatiegebieden sinds 1965*. Een samenwerking tussen Vereniging Deltametropool, Urban Synergy, Cultuur en Ruimte, Staatsbosbeheer en Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2019.
- Steenhuis, Marinke. *Maakbaar Landschap, Nederlandse Landschapsarchitectuur 1945- 1970*, Nai010, 2009.
- Visser, Rik de. *Een halve eeuw landschapsbouw*, Uitgeverij Blauwdruk, 2e druk 2003.

ZIE OOK

- Bronnen en links in de Heemschut brochure *Monumentale Kunst*.
- Heemschut brochure *Sociale Woningbouw*.
- Websites met overzichten van geplaatste kunstwerken bijvoorbeeld ter gelegenheid van Groningen 750 jaar, langs de Semslinie en Pekela.
- Websites van de Provincie Groningen en die van de verschillende gemeenten.

LINKS

• www.architectuur.org	• www.cultureelerfgoed.nl	• www.platformgras.nl
• www.architectuurgids.nl	met links naar diverse rapporten	• www.staatingroningen.nl
• www.architectuurgids.org	• www.kwaliteitsgidsgroningen.nl	• www.staatineemsmond.nl

Samenstelling: Pier Bosch, Henk Dirkx en Kees Haafkens
Eindredactie: Anne Marie ten Cate, Karel Loeff
Vormgeving: Ferry Stevens, De Digitale Vormgever
Foto's: Tenzij anders vermeld Heemschut, Pier Bosch, Henk Dirkx en Kees Haafkens

Met dank aan: LIBAU, GRAS, RCE, Beeldpunt Groningen en Stichting Berlagehuis Usquert

© Heemschut 2026